

CUPRINS

LISTA ABREVIERILOR	9
PREFAȚA	11
INTRODUCERE.....	25
CAPITOLUL I	
TEHNICI ȘI METODE DE CERCETARE ETNOLOGICĂ,	
TIPOLOGIA TROIȚELOR	31
I.1. Tehnici și metode de cercetare etnologică	31
I.2. Tipologia troițelor	36
CAPITOLUL AL II-LEA	
MENȚIONĂRI ALE CĂLĂTORILOR STRĂINI ȘI ÎNSCRISURI	
DESPRE CREDINȚE, TRĂIRI ȘI TROIȚE ROMÂNEȘTI.....	40
CAPITOLUL AL III-LEA	
TIPURI DE TROIȚE SOLARE, ELEMENTE DE DECOR	
ȘI SIMBOLISTICĂ RELIGIOASĂ	52
III.1. Troița solară-iconoformă din satul Brătești, comuna Albeștii	
de Argeș, județul Argeș (ridicată în a doua jumătate a secolului	
al XIX-lea – fig. 1) – amplasament, simbolistică creștină și proiecțiile	
decorative ale vechilor credințe.....	53
III.2. Două troițe solare-iconoforme din satul Cerbureni, comuna Valea	
Iașului, județul Argeș (ridicate în prima jumătate a sec. al XIX-lea)	
(fig. 6, 7) – amplasament, simbolistică creștină și proiecțiile decorative	
ale vechilor credințe – studiu de caz.....	60
III.2.1. Troița arbore cosmic-coloană discoforă din satul Cerbureni	
(fig. 7), comuna Valea Iașului, județul Argeș (ridicată la 1873) –	
amplasament, simbolistică creștină și proiecțiile decorative	
ale vechilor credințe.....	64
CAPITOLUL AL IV-LEA	
TROIȚELE-ARBORE FUNERAR, DE RĂSPÂNTIE ȘI EDICULARE,	
DIN NORDUL JUDEȚULUI ISTORIC ARGEȘ – SUBZONA	
ETNOGRAFICĂ A VĂII TOPOLOGULUI – TEOLOGIE CREȘTINĂ,	
SIMBOLISTICĂ POPULARĂ, ELEMENTE SPECIFICE DE DECOR,	
ORNAMENTICĂ	74
IV.1. Arborele vieții în cultura tradițională românească și în scrierile	
Sfinților Părinți – percepția populară	74

IV.2. Troița Arbore-Sacru din Șuici, de pe Valea Topologului, aspecte inedite, teologie creștină, simbolistică populară, elemente specifice de decor, ornamentală.....	81
IV.3. Troițele Arbore-Sacru sau Pomul-Cruce de pe Valea Vâlsanului din localitățile nord argeșene Galeșu, Brăduleț, Nucșoara, aspecte inedite, teologie creștină, tipologie, simbolistică populară, elemente specifice de decor, ornamentală.....	85
IV.3.1. Tipologia troiței și tipologia legendei populare românești. Simboluri picturale și ornamentală, asocieri cu alte troițe similare de pe Valea Vâlsanului și nordul județului istoric Argeș	92
IV.4. Troița arbore din Curtea de Argeș (studiu de caz) analogii, tipologie, cruci asimilate troițelor arbore și coloanei cerului	101
IV.4.1. Funcțiile magice și apotropaice ale troiței dendromorfe	102

CAPITOLUL AL V-LEA

TROIȚELE DEDICATE CULTULUI STRĂMOȘILOR DIN NORDUL JUDEȚULUI ARGHEȘ – MITURILE ȘI SIMBOLISTICA MORȚII ÎN SATUL ROMÂNESC. ELEMENTE SPECIFICE DE DECOR, ORNAMENTICĂ ȘI ARTĂ CREȘTINĂ	113
V.1. Cultul strămoșilor în cultura tradițională românească	113
V.2. Troițele și aglomerările de cruci de pe Valea Tutanei – simbolistică mitologică, elemente specifice de artă creștină	123
V.2.1. Sincretism religios – elemente apotropaice și ritualice în satul românesc, troițele și crucile moșilor	123
V.2.2. Liturgica, teologia crucii, elemente eshatologice în troițele dedicate cultului strămoșilor de pe Valea Tutanei. Moși și Moașe în folclorul românesc (povești, datini, mitologie).....	127
V.2.2.1. Elemente eshatologice în troițele dedicate cultului strămoșilor	131
V.2.2.2. Moși și Moașe în folclorul românesc (povești, datini, mitologie)	135

CAPITOLUL AL VI-LEA

TROIȚELE DE FÂNTÂNĂ DE PE CURSUL INFERIOR AL TOPOLOGULUI. RĂSTIGNIRILE DIN ARGHEȘ	149
VI.1. Sacralitatea izvoarelor în satul românesc și perspectiva etnopsihologică a troiței de fântână.....	149
VI.2. Resorturi interioare și gestul creației în satul românesc. Despre psihologia rurală.....	155

VI.3. Răstignirile din Argeș sau troițele crucifixiale – etiologia normelor populare de comportament și semiotică creștină	160
CAPITOLUL AL VII-LEA	
TROIȚA ROMÂNEASCĂ ÎNTRE „RELIGIE FOLCLORICĂ” ȘI COSMOLOGIE CREȘTINĂ.....	170
VII.1. Troița – punte spirituală între creștinism și precreștinism	181
VII.2. Simbolica biblică și populară a elementelor de decor și ornamentație a troițelor – stele, sori, alte simboluri astrale, figuri geometrice, vegetaționale, zoomorfe și avimorfe.....	193
CONCLUZII	207
POSTFAȚA.....	213
BIBLIOGRAFIE	219
ANEXE	229
<i>Lista anexelor</i>	229

PREFAȚA

Troița românească din perspectiva etimologiei legendelor populare și a poveștilor religioase românești, a semioticii creștine, din perspectivă eshatologică și soteriologică

Aprecieri generale

Teza de doctorat respectă normele științifice în vigoare, cuprinde 214 pagini, concluzii și anexe. Lucrarea cuprinde un aparat critic format din 750 note de subsol și o bibliografie alcătuită din peste 200 lucrări.

Teza este structurată în 7 capitole, fiecare capitol cuprinzând mai multe subcapitole. Lucrarea se încheie cu concluziile finale.

Stilul lucrării este unul îngrijit, cursiv și narativ, respectând metode de cercetare istorică și filologică. Limbajul este adecvat temei abordate, nelipsind accentele critice și viziunea personală asupra învățăturilor ortodoxe.

Autoarea, în cercetarea sa, vizează mai multe aspecte care compun tabloul de ansamblu al modului în care s-a dezvoltat Troița ortodoxă din primele veacuri creștine până astăzi. Încă de la începutul lucrării și din studiile publicate, Elena IAGĂR (PETROIU), a avut o abordare constructivă și științifică a subiectului. Astfel, ea a realizat o cercetare bine documentată și profundă, atât din punct de vedere filozofic, cât și din perspectivă culturală, istorică, etnografică și religioasă. De asemenea, autoarea a adus în prim plan stadiul cercetării temei respective, pentru a stabili clar, unde se află cercetarea actuală în legătură cu subiectul propus. Totodată, ea a dezvoltat subiectul bazându-se nu numai pe lucrări generale, ci mai ales pe cercetarea surselor și a lucrărilor de bază ale autorilor reprezentativi din istoria și cultura noastră românească. Astfel, au fost cercetate izvoare și documente editate și needitate, fie în limba română, fie în limbi străine.

Cercetarea autoarei cuprinde și o gamă largă de fotografii și schițe de troițe realizate pe teren, ce fundamentează științific teza de doctorat. Din analiza surselor, autoarea a scos la iveală importanța problematicii troițelor creștine ortodoxe, argumentând fiecare capitol cu susțineri istorice, etnografice și folclorice de primă importanță. Pe lângă elemente esențiale unei teze, autoarea a prezentat, în paralel, învățătura Bisericii despre troițe și diferențele de concept între diferite zone de promovare a troițelor. Aceste cercetări atestă faptul că aceste obiecte de cult pot constitui oricând, prin bogăția lor de sensuri și concepte, un element important pentru orice cercetător în domeniu. Dacă ne referim la dimensiunea troiței ortodoxe, la originalitatea simbolisticii lor în materie de imagine și simbol, Troița a păstrat învățătura adevărată a Bisericii despre Înomenirea Fiului lui Dumnezeu și despre

viața religioasă a poporului nostru. În sensul acesta, autoarea a prezentat mai multe direcții de investigare a troițelor și de interpretare a simbolurilor lor culturale și religioase. În acest context, teza aduce în actualitate cele mai importante elemente ale simbolisticii și interpretării religioase și folclorice a troițelor. Firește, demersul autoarei este justificat de importanța acestei teme de cercetare, care are menirea să aducă în prim plan promovarea bogăției învățaturii ortodoxe despre troiță, subiect foarte important în vremea noastră. Deci, pentru a evalua cât mai corect tema respectivă, autoarea și-a propus și a și realizat să informeze și să interpreteze troița și valoarea ei culturală și religioasă în decursul ei istoric și cultural. Din acest punct de vedere autoarea a subliniat pe parcursul tezei sale că troița a devenit încă din vremuri străvechi tema de analiză și subiectul de credință al poporului nostru.

Un aspect cu totul aparte, tratat de autoare, este acela al teologiei troiței și abordările meșterilor de troițe, care au subliniat în interviurile efectuate o predilecție pentru antropologie și artă populară. Dezvoltarea acestei direcții este bine venită pentru cultura și tradiția noastră populară religioasă, mai ales că urmează unei lungi perioade în care învățătura despre troițe a fost împărțită pe capitole și unei viziuni contemporane care a sintetizat credința noastră ortodoxă. Trebuie să precizăm faptul ca tema este prin excelență etnografică și a fost tratată în relație cu alte discipline religioase.

În introducerea doctoranda precizează că numele de *"Troiața în spațiul comunitar - artefact ritual, decorativ"* propune o cercetare aprofundată a troiței ca simbol primordial al legăturii dintre cer și pământ, devenită emblemă identitară pentru cultura tradițională românească, în granițele actuale ale României și în comunitățile românești. A ales pentru studiu troițele din județele istorice Argeș și Mușcel, pentru că aceste două entități teritoriale au dat Țării Românești două capitale voievodale: Câmpulung și Curtea de Argeș. Așadar, lucrarea propune un studiu aprofundat al troiței, ca simbol primordial al legăturii dintre cer și pământ, devenite emblemă identitară pentru cultura tradițională românească în granițele actuale ale României și în comunitățile românești din afara acestora.

Desigur, numele de "troiță" provine, spune autoarea, de la cuvântul slav "troica", care înseamnă "trei" și se referă la o icoană formată din trei registre (triptic), adică un stâlp cu două piese decorate (aripi). De asemenea, se propune, la nivel etimologic, pentru "troiță" Sfânta Treime dar, așa cum argumentează reputatul etnolog Romulus Vulcănescu, această accepțiune ar putea lansa scenarii greu de explicat și acceptat datorită modului în care acest gen de icoane sunt înfățișate și reprezentate. Trebuie menționat că, pe întreg teritoriul românesc, denumirea acestora diferă de la o zonă etnografică la alta, așa cum este zona de nord a Moldovei, unde

sunt numite ”cruci la răscruci”, în Maramureș, ”răstigniri”, în Vâlcea – ”icoane” sau ”rugi”, în sudul Transilvaniei, cu trimitere către simbolul creștin al Arborelui Sacru.

Aceste troițe, foarte apreciate și cinstitute de către creștini, au fost executate de meșterii populari care au stilizat Arborele Sacru din locurile de odihnă veșnică sau cimitire în adevărate opere de artă, sculptând și înfățișând pe icoanele troiței scene liturgice, romburi suprapuse, ramuri sau trepte ce se înălțau spre lumea luminii dumnezeiești. Artiștii respectivi au ținut seama ca motivele decorative să înfățișeze simboluri creștine, dar și diferite forme din cultura ancestrală a poporului nostru. Astfel, întâlnim simboluri păgâne și creștine deopotrivă, așa cum sunt cele ale funiei răsucite în poziție verticală, alături de cel al bradului, iar ambele, alăturate, spuneau povestea sufletelor ce se înălțau spre partea de sus a coroanei arborelui cosmic, spre Dumnezeu. Funia răsucită în poziție verticală semnifica înălțarea spre Dumnezeu. De altfel, aceiași meșteri populari sculptau nu numai troițe, cât și stâlpii de susținere ai pridvorului caselor țărănești sub formă de împletitură sau de spirală.

Desigur, susține autoarea tezei, meșterii de troițe aveau în mintea lor idei și gânduri pe care le-au dobândit în viața lor de zi cu zi, cât și din experiența înaintașilor lor. Astfel, semnificația troițelor este una complexă și profund creștină. Așa se face că importanța spirituală a acestor troițe este una atestată începând din precreștinismul românesc și până astăzi. Deci, meșterii de troițe suprapuneau peste opera lor elemente străvechi precum ”Coloana cerului” sau ”Arborele sacru” peste trăirile creștine și experiența religioasă ale poporului român. Felul în care acestea sunt amplasate, reprezentările religioase, locul pe care îl ocupă într-un anumit spațiu sunt posibilitați etnologice și teologice de a înțelege modul în care oamenii se raportau la natură, divinitate și viață veșnică. Faptul că sunt amplasate multe troițe la răscruci de drumuri face parte dintr-un mod de viață rurală complex mergând de la troița obiect de cult la troița manifestare culturală etnografică. Și într-un fel, și în altul, troița s-a transformat într-un loc sacru, într-un colț de rai, în care nevăzutele duhuri rele nu mai puteau avea acces.

În consecință, autoarea subliniază că semnificația explicită a fiecărei troițe prezentate de ea în această lucrare (mod de construcție, simbolică religioasă precreștină și creștină, registre, material de construcție etc.), contribuie evident la înțelegerea și atribuirea sensului fiecăreia dintre troițele cercetate. Această investigare poate fi considerată un concept istoric și religios, prin care subiectul tratat să poată fi abordat într-o manieră științifică și să fie un punct de plecare pentru alte lucrări de acest gen. Prin urmare, acest studiu dezvoltă fără îndoială o aprofundare incoativă pe cale de a se realiza, de a se împlini, care își are punctele de referință în Biserica și în viața viitoare. Altfel spus, troița exprimă drumul Bisericii și al fiecărui credincios prin Mântuitorul Hristos spre Împărăția cerurilor. Putem considera pe această linie că

troița românească ortodoxă este o realitate actuală și permanentă în istoria omenirii ca împlinire a vocației sale mesianice cu care suntem înzestrați încă de la creație și ale cărei premise antropologice se bazează pe iconomia mântuirii realizată de Domnul nostru Iisus Hristos, după al cărui chip am fost creați, și de lucrarea Duhului Sfânt prin harul necreat și răspunsul nostru sinergic.

În capitolul al doilea, autoarea prezintă unele menționări ale călătorilor străini despre troițele românești. Fără îndoială că troițele noastre au reprezentat în perioada medievală cele mai importante elemente de cult din mediul rural. Acest aspect se perpetuează până în timpurile moderne și cu active reverberații chiar și în zilele noastre. Mulți călători străini au menționat în memoriile lor troițele românești, precum și configurarea contextului în care ortodoxia românească a evoluat pe aceste meleaguri. În descrierile acestor vizitatori apare firește creștinismul ortodox, în buna tradiție răsăriteană.

Într-un subcapitol al tezei, doamna Elena Iagăr analizează tipurile de troițe ridicate de-a lungul timpului în spațiul geografic și etnografic al Argeșului și Mușcelului. Aceste troițe vin să confirme nu doar reala valoare artistică a acestora și pricepera meșterilor locali, dar, cel mai important, posibilitatea de înțelegere a evoluției comunităților rurale din cele mai îndepărtate perioade ale istoriei românești. Dacă bisericile ridicate în feudalismul timpuriu respectă canoanele cultice ale Bizanțului, troițele românești poartă amprenta pre-creștinismului românesc sau, mai bine spus, a continuității daco-romane, atunci când creștinismul împământenit s-a contopit cu străvechile credințe păgâne ale populației autohtone. Elementele de decor de pe bisericile de lemn, troițe sau cruci vin să traseze o idee despre ceea ce înseamnă tradiția românească într-o comunitate în care lipsa de carte nu a permis lăsarea urmelor scrise. În aceste elemente de decor stă scrisă o altfel de istorie a poporului român, una în care credința simplă și curată în Dumnezeu se citește alături de obiceiuri, superstiții, datini și trăiri ancestrale, consemnate în diacronie și "lipite" pe dogma creștină, dându-ne astăzi posibilitatea să "vedem" în trecutul bunicilor și străbunicilor noștri.

În capitolul trei al lucrării, doctoranda Elena Iagăr analizează aplicat câteva troițe din județul Argeș: Troița solară-iconoformă din satul Brătești, comuna Albeștii de Argeș, județul Argeș, și Două troițe solare-iconoforme din satul Cerbureni, comuna Valea Iașului, județul Argeș.

În capitolul patru, doamna Elena Iagăr tratează mai multe subiecte: 1. Troițele arbore funerar, de răspântie și ediculare, din nordul județului Argeș, simbolică populară, elemente specifice de decor, ornamentică. 2. Troița Arbore – Sacru din Șuici, de pe Valea Topologului, aspecte inedite, teologie creștină, simbolică populară, elemente specifice de decor, ornamentică. 3. Troițele Arbore – Sacru sau

Pomul – Cruce de pe Valea Vâlsanului din localitățile nord argeșene Galeșu, Brăduleț, Nușoara, aspecte inedite, teologie creștină, tipologie, simbolistică populară, elemente specifice de decor, ornamentală.

Toate aceste troițe, subliniază autoarea, pun în evidență multitudinea de indicii despre comunitatea respectivă, despre felul cum aceasta se raporta la natură și credință, dar și despre relațiile dintre membrii săi. Construcțiile imită imaginea unui arbore, în care registrele cu cruci redau cele trei componente ale copacului cu acces în lumea subpământeană, terestră și aeriană (rădăcină, trunchi, coroană). Privit în ansamblu, întregul eșafodaj format din troiță și edicula acesteia are aspect vesel, datorat atât culorilor vii și deschise sau trăsăturilor destinse ale personajelor biblice, cât și imaginii de pom fructifer, element cu conotații magice pozitive în lumea satului omniprezent la naștere și până la moarte, mai mult decât atât, însoțind sufletul pe lumea cealaltă. Așadar, înțelegerea simbolisticii unei troițe și a modului său de construcție poate fi o metodă științifică de culegere de date etnografice, etnologice și chiar istorice, prin care orice iubitor de folclor poate colecta informații prețioase despre comunitățile rurale supuse unui studiu mai aprofundat, acestea putând constitui fundamentul unei eventuale monografii sau micromonografii. Troițele românești sunt atât tradiție, cât și mijloc de expresie. Ele înglobează idei și sentimente despre divinitate, deci și despre lucruri neînțelese, pe care oamenii le voiau vizibile pentru a fi mai ușor controlabile. Dacă facem o paralelă între constructorii de biserici tip catedrale din ziua de astăzi și meșterii de troițe din secolele trecute, realizăm că modul de abordare al ridicării construcției în sine este diferit. Pentru primii, este o sarcină de serviciu ca oricare alta, pe când pentru vechii meșteri ridicarea unei troițe era un gest ce ținea de sacralitate. Cioplirea unui stâlp de troiță sau a unui element de construcție erau ritualuri care metamorfozau lemnul într-o fereastră spre transcendent. Și, dacă folosim expresia *troițe românești*, atunci realizăm că satul de acum două secole era limitat spiritual la limba maternă. Divinitatea, elemente sacre, biserica și troița "vorbeau" românește și transmiteau o realitate incomensurabilă și invizibilă într-un limbaj ușor de înțeles. Chiar dacă în veacurile trecute nu mulți dintre locuitorii satului treceau de hotarele acestuia, spațiul geografic uriaș în care se vorbea limba română s-a manifestat ca un mijloc rapid de propagare a unor obiceiuri și tradiții, creând ideea de apartenență comună la limba latină. Această propagare a obiceiurilor și meșteșugurilor s-a răspândit, în ciuda unei populații rurale statice și sedentare, prin transhumanță, prin trecerea frecventă a păstorilor de pe o parte și de pe alta a versanților munților, în căutare de pășuni. Un alt mod prin care oamenii din provinciile istorice ale României interacționau erau perioadele de secetă și foamete, când se produceau mișcări de populație în vederea stabilirii trocurilor.

Din cercetarea Elenei Petroiu (Iagăr) reiese că, prin troițele construite, oamenii intrau în dialog deschis cu Dumnezeu, i se puteau confesa și îi puteau cere ajutorul. Dar un dialog necesită și un răspuns, iar Dumnezeu nu vorbea în mod direct tuturor oamenilor. Prin rugăciune, Dumnezeu îl ridică pe om pe o treaptă atât de mare, încât devine partener de dialog cu El. Păstorul se ruga pentru pășuni și protecție împotriva fiarelor pădurii, agricultorul pentru ploi, cărămidarul pentru soare, femeia pentru sănătatea ei și a familiei etc. Troițele devin legământul prin care omul este luat din sânul naturii și pus alături de Marele Creator. Creștinismul troiței îl confirmă pe om ca stăpân al naturii prin reamintirea permanentă a certitudinii că este făcut după chipul și asemănarea Celui Răstignit. Astfel omul devine ființă superioară, de sorginte divină, asemănătoare după chip lui Dumnezeu, capabilă să înfrângă chiar duhurile necurate, venite din tenebrele întunericului. Aceasta este logica poveștilor populare, în care omul îl batjocorește pe diavol prin diferite tertipuri ce denotă o inteligență superioară față de cel necurat, adică omul capabil să stăpânească natura necunoscută și ostilă cu ajutorul minții. Troița pusă la marginea satului, la răspântie, în câmp etc. este asemenea unei porți dinspre transcendent spre pământ, de unde omul își trage seva spirituală ori de câte ori trece pe lângă ea.

În capitolul al V-lea, autoarea tratează despre Troițele dedicate cultului strămoșilor din nordul județului Argeș - miturile și simbolistica morții în satul românesc. Elemente specifice de decor, ornamentică și artă creștină. Tratatând despre acest subiect, autoarea susține că folclorul precreeștin sau misticismul antecreeștin creează o simbioză cu sărbătorile creștine, fiecare dintre acestea supraviețuind timpului, tocmai datorită acestui fapt, chiar dacă la prima vedere par a se exclude reciproc. Moartea a fascinat dintotdeauna, iar o dată cu aceasta și grija pentru cei plecați pe tărâmul fără de întoarcere. Crucea pusă la marginea uliței nu doar că dădea valențe creștine actului morții, considerându-se că se făceau cele convenite, dar constituia și substitutul sufletului celui mort, un suflet protejat și purificat prin ritualuri și datini specifice, care apăra pe cei vii. Aglomerările de cruci din locurile publice însemnau tot atâtea suflete ce conlucrau la binele comunității, fiecare parte a satului având astfel de locuri. Nu este exclus ca inițial acest obicei să se fi centrat în jurul Stâlpului satului, acolo unde se constituia vatra, dar s-a produs extinderea localităților în linie (la drum), mai ales după Regulamentul organic din prima jumătate a veacului al XIX-lea, act care a modificat nu doar structura așezării, dar și obiceiurile acesteia. Cu timpul, dezvoltarea economică a dus la dezvoltarea satelor, cătunele îndepărtându-se de centrul spiritual, fiecare dintre acestea creându-și unul propriu. În primul rând trebuie evidențiat faptul că, pentru țaranul român, moartea era doar o noțiune abstractă, pentru că timpul era ceva ce curgea fără oprire, în sensul nemuririi în care fiecare om își trăia o viață fizică pe pământ și una, cea mai

importantă, în lumea spiritelor. Bătrânii transformați în Moși erau divinizați prin prezența crucilor din afara cimitirelor, ca o ultimă formă arhetipală de personaje divine. În acest context nu trebuie neglijat specificul zonei etnografice, dar și influențele folclorice venite, după caz, de la nou-veniții așezați în vatra satului. În satul Tutana pe Valea Tutăniței, afluent al râului Tutana, aproape de satul Alunișu, există un obicei prin care membrii unei familii aflate în diferite nevoi merg la crucile din grădină, la anumite ore ale zilei, pentru a destăinui Moșului sau Moșilor durerea sau impasul în care se află, cerându-le sprijinul. Obiceiul pare a fi similar cu cel din cimitire, în care familia se reculege la mormântul celui decedat, doar că în acest caz nu vorbim doar despre un gest pios de reculegere, ci de o cerere expresă de ajutor, bine argumentată. În acest context, ne referim la o genificare a strămoșilor și moșilor ca ființe spirituale care pot fi invocate ca mijlocitori între oameni și Dumnezeu, având un rol asemănător sfinților din Biserică. În locul aglomerărilor de cruci, se legau îndeobște frățile de cruce între flăcăi, iar fetele se însurăteau sau se dădeau de surate, devenind frați și surori pe viață. Cel puțin tangențial, trebuie amintit că acest cult al strămoșilor a dat numele unei mare artere bucureștene (Calea Moșilor), unde până la începutul secolului al XX – lea se ținea un târg foarte cunoscut, cu ocazia sărbătorii Moșilor de vară, cunoscut ca Târgul-de-afară. Așadar, credința în nemurirea sufletului are origini imemorabile, motiv pentru care învățătura creștină, în speță ortodoxă, s-a impus într-o manieră copleșitoare, venind ca o continuare subtilă a religiilor precreștine. În concepția oamenilor, ultima creație a lui Dumnezeu, omul, nu putea să dispară după viața terestră, ci trebuia să-și continue existența în lumea spiritelor din simplul motiv că el nu a apărut într-o manieră autonomă, ci conform tuturor religiilor, teonomă. În acest context, sufletul, la moartea trupului, se desprindea de matricea sa terestră și mergea în lumea nevăzută, acolo unde îi era locul, continuând să supravegheze pe cei dragi lăsați pe pământ. Supravegherea celestă era posibilă tocmai datorită structurii dihotomice a omului, prin trupul material fiind capabil să trăiască pe pământ, iar cu sufletul să meargă în lumea spirituală. Cu toate acestea, valoarea unui om depinde de natură, de lumea materială, el devenind o persoană distinctă, o imagine a Ființei treimice. Între trup și suflet există o legătură indisolubilă, iar cel din urmă va ajuta trupul să renască în timpurile de pe urmă, la a doua venire ca ”trup duhovnicesc”. Astfel, se perpetuează în lumea satului convingerea de a nu face de râs strămoșii, prin fapte nedemne, pentru că la sfârșitul vremurilor moșii sau dreptii vor fi acolo pentru judecată.

În capitolul șase este dezvoltată tema *Troițele de fântână de pe cursul inferior al Topologului. Răstignirea din Argeș*. Izvorul a avut o simbolistică profundă în satul românesc, susține doamna Elena Iagăr, acesta fiind asimilat însușirilor divine și asociat personajelor cu abilități supranaturale. Legenda Mănăstirii de la Curtea de

Argeș stă mărturie despre apa care a izvorât din locul în care se prăbușește meșterul Manole. Este evident că, în mentalul colectiv al creatorilor poemului, Manole era un personaj mai mult decât special, unul care putea vorbi cu Dumnezeu, iar Dumnezeu îl asculta și îi îndeplinea rugile. Izvorul cu apă puțină simboliza puritatea divină, dar și sacrificiul omului curat cu trupul și sufletul, pentru realizarea unui lucru înălțător. Nu întâmplător izvorul meșterului Manole este în strânsă legătură cu hramul "Adormirea Maicii Domnului" al Bisericii Episcopale de pe malul Argeșului, Maica Domnului fiind imaginea și protectoarea apelor sfințite. În situație de secetă, preoții mergeau în procesiune prin localități cu icoana Maicii Domnului. Aproape la fel se desfășura paparuda, cu diferența că aici preoții nu erau mereu prezenți, iar practicile precreștine de invocare a ploii primau. Multe dintre legendele bisericilor cu hramul Maicii Domnului mai vechi de începutul secolului XX au în centrul lor izvoare sfințite. În tradițiile românești, la fel ca Maica Domnului, izvorul este considerat originea Vieții și, implicit, generator al sănătății, puterii, cunoașterii și fericirii veșnice. Așa se face că ridicarea unei troițe în preajma izvorului era, practic, o certificare a sfințeniei locului, mai ales că odată construită, urma săvârșirea slujbei religioase, care binecuvânta spațiul prin faptul ca izvorul să rămână sacru și să nu sece. În unele situații, lângă fântână se planta un tei care, în concepția comunităților rurale, era un simbol al Bisericii sau al Duhului Sfânt, pe acesta fixându-se în cuie o cruce asimilată troiței. În cazul fântânii cu tei, este invocat un străvechi cult dendrologic, în care teiul sfânt avea rolul de a alunga duhurile rele ale apei, existând credința că acestea pot fi prinse cu un frâu confecționat din coajă de tei. Pe acest arbore erau fixate cruci de jurământ, iar rolul său apotropaic este evident, mai ales că zona a fost până nu demult una izolată, înconjurată de păduri dese, a căror întunecime a dat naștere unor legende despre duhuri rele ce bântuiau împrejurimile. Din respectivul arbore, de Rusalii, localnicii tăiau ramuri care se sfințeau la slujba de duminică, ei aducând-și în gospodăria o parte din sfințenia arborelui-troiță. Din perspectivă etnopsihologică, putem afirma că teiul – troiță de fântână a influențat comportamentul micii comunități de pe Valea Topologului, observând-se în acest sens o suită de gesturi și obiceiuri pe care oamenii le făceau la trecerea pe lângă arborele protector. Cu ocazia marilor sărbători religioase (praznice împărătești), pe ramuri se puneau mici icoane sau orgamente textile (șnur de măștișor, batiste, mici ștergare), creând un simulacru de altar al comunității. Niciunei gospodării nu-i lipsea o nua (vargă) din teiul respectiv, care avea rolul de a apăra gospodăria, de a păstra izvorul viu, cât și de a sfinți locul. Prin însușirea unui astfel de caduceu, oamenii deveneau parte nu doar din teiul-troiță, care își extindea protecția asupra fiecărei gospodării și primeau însușirile sacre ale arborelui și izvorului. Troițele de fântână au, în cea mai mare parte, un iconostas în care sunt reprezentări ale Maicii Domnului protectoare a apelor, iar în cazul de față

teiu are aceeași semnificație, pentru că în conștiința populară acest arbore sacru este un simbol al eternei iubiri și al fidelității conjugale, adică al familiei sacre pe care Fecioara o protejează în mod special. Apa înseamnă viață, iar oamenii acordau cinstea cuvenită lui Dumnezeu – sursa vieții veșnice – prin ridicarea unei troițe. La troițele de fântână, obiceiul era ca prima sapă să o dea o fată de măritat, un copil sau foarte rar un flăcău sau un bărbat, pentru că femeia era mijlocitorul, prin care Dumnezeu nu doar că face posibilă viața pe pământ, ci și menținerea ei. Ea are un timp limitat pentru procreare, perioada sarcinii este îndelungată, după naștere urmează un alt îndelungat proces de menținere în viață a copilului - alăptarea. Astfel, oamenii construiau troițe de fântână într-un mod aparte, în care Maica Domnului este imaginea divină centrală, așa cum, de altfel, sunt și troițele de femeie.

În capitolul șapte este dezvoltată tema *Troița românească între religie folclorică și cosmologie creștină*. În folclorul românesc există o multitudine de basme și povestiri, în care astrele sunt personificate, în care totul pe cer are rost într-o ordine desăvârșită, fără legătură cu ideea de haos. În iconografia ortodoxă, soarele și luna sunt de-a dreapta și stânga lui Iisus răstignit, care prin Cruce susține cerul și pământul, adică în echilibrul fragil, dar permanent, al creației divine. Troițele exemplifică, prin modul de construcție, pictură, simboluri, dispunere, credința că totul este pieritor, că nimic din ceea ce este vizibil nu este coetern cu Dumnezeu dar, în același timp, fac vizibilă și accesibilitatea omului simplu la nemurire. Țăranul român știa să facă diferența dintre Dumnezeu și creația Lui, iar elementele vegetaționale, prezente pe diferite construcții tradiționale, arătau modul în care păstorul sau agricultorul se folosea de acestea pentru a contempla divinitatea, și nicidecum de a o confunda cu natura. Țăranul, prin creștinismul său de sorginte rurală, reprezentat pe stâlpii funerari, coloane sacre, elemente totemice etc. și-a scris nu doar istoria tradițiilor, ci și felul în care a evoluat credința sa. Marele-Fârtat a creat lumea din nimic, era convingerea lui, influențat, posibil, și de creștinism, iar diavolul a avut un rol esențial – așa justificau răutățile prezente în lume – în apariția materiei, implicit a omului. Într-un fel sau altul, această credință străveche a apariției lumii din nimic, împărtășită, de altfel, și de creștinism prin dogmă, încă de la început, aderă chiar și știința. Ca o paranteză, afirmația nu este fără argument, în sensul că fizicienii susțin că universul a apărut printr-o explozie primordială apărută de nicăieri și din nimic.

Așadar, troița, ca o operă de artă, atât creștină cât și tradițională, definește structura spirituală a celor mai vechi comunități românești, pentru că aceasta poate fi asemănată unui punct luminos de reper într-o lume medievală nord-dunăreană bulversată de prezența islamului otoman, dar și într-una contemporană, schilodită de ateismul bolșevic. Mai mult, elementele ce definesc troița românească, de la cele arhitecturale și de decor până la cele juridice sau legate de credințe locale (cruci de

moși, de jurământ, troițe și cruci de hotărnicie etc.), țin de un mod foarte simplist, dar extraordinar de eficient, de a elucida prezența și înțelegerea lui Dumnezeu. Reprezentarea grafică a Tatălui (un bătrân al cărui cap este într-un triunghi), a Fiului (el și-a arătat chipul prin întrupare) și a Sfântului Duh (sub formă de porumbel, dar și umană, așa cum este reprezentat și de pictura lui Andrei Rubliov), apropie atât de mult Ființa Supremă de omul de rând, încât acesta se considera un apropiat Acesteia, un trecător-pelerin prin lumea tumultuoasă și imperfectă în care era nevoit să trăiască. Înțelegerea simbolisticii unei troițe este strict legată de felul în care comunitatea respectivă se raportează la întregul spectru de idei legate de interpretările simbolice. Simbolistica rurală tinde să devină o știință complexă, pentru că interpretarea pertinentă a simbolurilor este un aspect ce poate elucida trecutul. Interpretarea este strâns legată de spiritualitatea locală, corelată cu credința creștină, împreună creând climatul sufletesc care îi apropie pe oameni de Dumnezeu.

În concluzie generală doamna doctorand Iagăr precizează că obiectivele cercetării ei au constat într-o analiză amplă a troițelor din județele istorice Argeș și Mușcel, iar prin prisma acestora, a elementelor inedite de istorie și folclor ale comunităților rurale. Înainte de a începe acest demers, au fost necesare: o vastă parcurgere a surselor bibliografice, studierea monografiilor localităților, deplasări în diferite spații etnografice din județul Argeș, în încercarea de a trasa aspecte legate de credințe, obiceiuri și datini, incluzând, astfel, orice informație utilă în completarea studiului. Au fost cartografiate peste 262 de troițe din care un număr de 85 se regăsesc în anexe, iar 42 în corpul lucrării. Au fost interviewate 103 persoane cărora le-au fost întocmite fișe din care a anexat 20. Mai susține doamna Iagăr că studiul a necesitat sute de ore de înregistrări video și audio, mai mult de cinci ani de cercetări de teren, precum și acoperirea arealului geografic al celor două județe istorice. Prin urmare, în această lucrare și-a propus să ia în considerare aspecte profunde ale trăirilor religioase fără să dea răspunsuri complete la problematica abordată.

Originalitatea acestui studiu constă în faptul că pentru prima dată se abordează troița românească din perspectiva etiologiei legendelor populare și a poveștilor religioase românești, dar și a semioticii creștine, din perspectivă eshatologică și soteriologică. Sincretismul religios a fost un element abordat într-o manieră total nouă și echilibrată, în care simbolistica creștină a troiței a încorporat elementele apotropaice populare, fiecare dintre acestea purtând amprenta particularității fiecărei comunități. Informațiile au fost așternute analog și paralel, într-un mod ușor de accesat, în sensul că s-a extras simbolică religioasă creștină pe care am analizat-o separat de cea precreștină. Astfel, cele două aspecte sunt clar diferențiate, chiar dacă în credințele rurale este greu de delimitat momentul în care se termină povestea populară și începe dogma creștină. Cele două completează și întregesc tabloul satului

românesc, dar a considerat că doar analizarea separată a fiecăreia, în mod analitic, rațional și alegoric poate creiona întregul spectru religios, literar și istoric al troiței. Autoarea mai susține că a redat în lucrarea de față logica rurală a amplasamentului toițelor. Poziționarea lor la răscruce de drumuri, în apropierea fântânilor sau în preajma locurilor considerate impure spiritual era legată de sentimentul de protecție împotriva duhurilor necurate, dar și de dorința oamenilor de a fi permanent în comuniune cu sacrul. Pentru țăranul român din secolele trecute, nevoia apropierii de Dumnezeu era un fapt necesar, iar această dorință l-a determinat să fie în permanentă comuniune cu "fratele" lui, pentru că doar așa se putea numi un bun creștin. Amintim că aceste gen de comuniuni îmbrăcau și un aspect pe cât de spiritual, pe atât de pragmatic. Frăția de cruce dintre flăcăi și însurătățirea fetelor (datul de-a surata) creau în comunitățile rurale legături de rudenie imposibil de destructurat. Astfel, în fața marilor pericole, așa cum erau invaziile turcilor, tătarilor sau ale altor dușmani din interior, satul sau uniunile de obști sătești își săreau în ajutor cu îndârjirea a doi frați, apărând-se unul pe celălalt. Frăția de cruce și însurătățirea erau percepute ca acțiuni sacre, în sensul că doi tineri nu se mai putea căsători dacă un frate bun (sau o soră) al acestora era frate de cruce sau surată cu celălalt, chiar dacă nu erau rude de sânge. Frăția de cruce se făcea în biserică, sub binecuvântarea preotului, sub un arbore considerat sacru, de obicei un brad, stejar sau troiță. În spațiul argeșean, sunt mărturii că flăcăii se jurau frați în dreptul unei troițe-răstigniri. Ei își creștau mâinile cu un cuțit, oferindu-și sângele drept jertfă lui Dumnezeu, după care își strângeau mâinile însângerate, aspect ce consfințește frăția de cruce. Așa cum îi este și denumirea, ritualul trebuia să se desfășoare lângă o cruce, gestul fiind unul sfânt, pentru că lângă icoana Răstignirii îndemnul lui Iisus suna mântuitor: "Iubiți-vă unii pe alții, așa cum și eu v-am iubit pe voi".

Aprecieri:

Lucrarea *Troița în spațiul comunitar – artefact, ritual, decorativ*, elaborată de doctorand Elena IAGĂR (PETROIU), este rodul unui studiu științific deplin, fiind o prezentare etnologică, istorică și duhovnicească a troițelor din județul Argeș. În cuprinsul lucrării, autoarea a reușit să se facă înțeleasă și explicită. În mod deosebit apreciem spiritul critic și științific al tezei, prin care Elena Iagăr (Petroiu) a reușit să argumenteze și să apere problemele importante ale credinței ortodoxe. În această direcție este apreciabilă ampla expunere de idei și de concluzii ce i-a permis să depisteze cele mai bune căi de investigare științifică și cultural istorică.

Cercetarea științifică a doamnei Iagăr are ca element de originalitate analiza impactului troiței ca artefact religios și folcloric în zona Argeș-Mușcel. Realizarea tipologiei este desigur capitol nou și de mare importanță în istoria troițelor din spațiul cultural românesc.

Obiectivul de cercetare al lucrării este acela al inventarierii troițelor cu ”potențial” istoric și redarea aspectelor inedite, specifice diferitelor comunități argeșene și mușcelene, în care se impune o analiză comparativă privitor la evoluție sau simbolică. Simbolurile telurice, astrale, geometrice prezente pe troițe au fost interpretate în mod paralel, pertinent, în baza dicționarelor de specialitate și a cercetărilor de teren. În acest context, autoarea a analizat troițele din județele istorice Argeș și Mușcel, iar prin prisma acestora, elementele inedite de istorie și folclor ale comunităților rurale. Au fost cartografiate peste 262 de troițe și au fost intervievate 103 persoane. Studiul a necesitat sute de ore de înregistrări video și audio, mai mult de cinci ani de cercetări de teren, precum și acoperirea arealului geografic al celor două județe istorice. Este primul demers științific de acest fel în cadrul cercetărilor de teren de până acum pentru zonele Argeș și Mușcel.

Lucrarea de față ia în considerare aspecte profunde ale trăirilor religioase și nu pretinde a da răspunsuri complete la problematica abordată, ci mai degrabă își propune să sugereze o metodă de lucru și noi abordări.

Reamintim, concluzionând, că originalitatea acestei cercetări științifice constă în faptul că pentru prima dată troița românească este investigată și din perspectiva etiologiei legendelor populare și a poveștilor religioase românești, a semioticii creștine, din perspectivă eshatologică și soteriologică. A conturat elementele existențiale, sincretismul religios, într-o manieră nouă și echilibrată, în care simbolistica creștină a troiței a încorporat elementele apotropaice populare, fiecare dintre acestea purtând amprenta particularității fiecărei comunități.

Formele de cercetare și materialele cercetate

Pentru aprofundarea, evaluarea și sistematizarea temei autoarea a utilizat metoda analitică, prin care a scos în evidență, în baza analizei izvoarelor scripturistice, istorice, liturgice, dar și a scrierilor istoricilor, impactul pe care o are troița asupra vieții Bisericii în general și asupra fiecărui credincios în special. Metoda analogică a fost folosită de doctorandă pentru a defini conceptele ce țin de iconografie și semnificația ei în gândirea artiștilor populari, cât și a credincioșilor închinători la aceste obiecte de cult. Nu în ultimul rând, prin metoda simbolică doamna Iagăr a adus lămuriri în aspectele obscure, în care limitele limbajului n-au putut depăși înțelesurile și conținuturile de învățătură de credință, dar care se pot face accesibile prin simbolul minții omenești. Desigur, doamna Iagăr a folosit logica deductivă care n-a lipsit din analiza adevărilor de credință și a premiselor biblice pe linie generală, permițându-i să sistematizeze ideile și concluziile personale. Aceste ustensile metodologice au fost implementate de autoare cu o gândire critică asupra bibliografiei de specialitate cercetate și parcurse temeinic ca rezultat al unui întreg studiu bibliografic în formate fizic și online (literatură primară, secundară și terțiară de specialitate, ce a coincis cu

fixarea temei de cercetare prin identificarea cuvintelor-cheie și a conceptelor principale specifice temei alese și totodată prin utilizarea bazelor de date bibliografice științifice. Deci, metoda principală de lucru folosită în teza de față este redarea troițelor și analiza lor istorică, iconografică și religioasă. Prin aceasta autoarea a pus în lumină bogăția duhovnicească și semnificațiile teologice impresionante ale troițelor din județul Argeș.

Lucrarea prezintă o contribuție în domeniul etnografiei prin strădania de a arăta faptul că troița este produsul vieții religioase ortodoxe care întărește evlavia, sfințește pe credincios și-l unește cu strămoșii săi. Pentru realizarea acestei teme autoarea prezintă un bogat volum de documente care întregesc aria de cercetare a temei studiate conferind tezei o valoare documentară de excepție.

Prin această teză considerăm că se aduce o mare contribuție în cunoașterea tradițiilor noastre românești precum și o cunoaștere a vieții creștinilor ortodocși. Această teză suntem convinși că va duce mai departe cercetarea etnologică pentru cunoașterea în profunzime a istoriei și a învățaturii noastre ortodoxe.

Î.P.S. Prof. univ. dr. IRINEU ION POPA